

Péntek János

Anyanyelv és identitástudat*

Az Akadémia és a magyar nyelv

Ilyenkor, A Magyar Tudomány Ünnepe, közvetlenül vagy közvetve az Akadémia alapítására emlékezünk, emlékeztetünk. 2009: A magyar nyelv éve és Kazinczy-év is. Számomra mai témánk miatt természetesnek tűnik, és talán Önök is annak fogják tekinteni, hogy összekapcsoljam ezt a kettős vagy többszörös ünnepet, az évfordulókra való emlékezést. Az Akadémia létrejötte nem független a felvilágosodás nyelvi mozgalmaitól, mindazoktól a törekvésektől, személyiségektől és művektől, amelyek az azt megelőző évszázadokban az írásbeliség, a szépirodalom és a tudomány számára is egyre inkább használhatóvá tették a magyar nyelvet, kialakították annak irodalmi változatát. Ebben nem csekély szerepe volt Erdélynek és az erdélyieknek. Kazinczy pedig közvetlen előzményként bizonyos értelemben egyszemélyes Akadémia volt.

Gróf Teleki József, aki az alapító Széchenyi István után 1830-tól első elnöke lett a Magyar Tudományos Akadémiának, nyelvész is volt, 1817-ben megjelent *A magyar nyelvnek tökéletesítése új szavak és szólásmódok által* című munkájában a nyelvújítás addigi eredményeit foglalta össze. Az ő felajánlásának köszönhető az Akadémia Könyvtárának létrejötte, és ő volt annak a bizottságnak az elnöke, amely az Akadémia alapszabályait kidolgozta. Neki tulajdonítható az azóta sokat idézett első pont megfogalmazása: „A Magyar Tudós Társaság a tudományok és szépmesterségek minden nemeiben a nemzeti nyelv kimiveltetésén igyekszik egyedül.” Ettől kezdve valóban az Akadémia lett a magyar nyelv fő szabályozója, a tudományok magyar nyelvű művelésének legfőbb fóruma.

Előadásom témájával is összefügg, hogy Széchenyi és Teleki részben eltérően ítélte meg az Akadémiának a nyelvvel kapcsolatos tudománypolitikáját. Szé-

* Az előadás témájában és részben szövegében is kapcsolódik korábban publikált dolgozataimhoz: Dinamikus nyelvi folyamatok és az identitás. *Pro Minoritate* 2007/Tavaszi, 53–62; Nyelv és identitás a Kárpát-medencében. *Hitel* XX, 2007, 7: 91–98.

chenyi az Akadémia nyelvművelő feladatát hangsúlyozta, mai szóval élve pragmatikusan a nyelv kommunikációs értékét, a magyarnak abban való kiteljesítését helyezte előtérbe. Teleki József, aki 1842 és 1848 közt Erdély kormányzója volt, a reformkor eszméinek megfelelően ennél jóval nagyobb szerepet szánt az Akadémiának: a magyar nyelv felemelését, a tudományok magyar nyelvű művelését, jogi-politikai státusának biztosítását, intellektuális és szimbolikus értékének növelését. Az 1843. okt. 8-i „köz ülés” elnöki megnyitójából idézem: „Nem lehet ... mondani, hogy tudományos intézetünk köre egyedül a nyelvművelésre volna szorítva, hogy abból minden más tudományok száműzve volnának. A nyelv philológiai kiképzése nem egyedüli, de nem is fő célja társaságunknak ... A nyelv, nemzetiség és a tudományok kitűzött cél gyanánt lebegnek előttünk, ezen három elénkbe szabott tárgynak szerencsés öszvesítése dicső feladatunk.”¹

Napjainkban látszólag könnyebb a feladata az Akadémiának, mert ez a három tárgy, a nyelv, a nemzet és a tudományok már a 19. században egymásra találtak. Azt lehet mégis mondani, hogy ma újra „öszvesíteni” kell, ami széthullott a 20. században (a nemzetet és a nyelvet), és egyben kellene tartani a nyelvet és a tudományokat, amelyek most vannak elszakadóban egymástól.

Fogalmak és ideológiák, változatok és változások

Előadásom témájára és a címben összekapcsolt két alapfogalomra térve máris ki kell mentenem magam: meg sem kísérelm az *identitás*, *identitástudat*, *azonosság tudat* kategóriájának szociológiai, szociálpszichológiai, netán politikatudományi elemzését, értelmezését, az ezzel kapcsolatos rendkívül gazdag szakirodalom idézését. Itt Debrecenben is megtették ezt többen 2006-ban a VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson, amelynek a témája is ez volt: *Kultúra, nemzet, identitás*. A Kongresszus anyagából elég talán Bitskey István professzor előadására és az ő szakirodalmi áttekintésére hivatkoznom: *Az identitástudat formái a kora újkori Kárpát-medencében*. És tőle idézem ezt is: „Az azonosságtudat az emberi lét egyik alapfeltétele, a kollektív identitástudat egyik legjellemzőbb formája pedig a nemzettudat...”² Az identitástudat alapvető igény és biztonság tehát: tudnom kell, hogy ki vagyok, hogy mi vagyok, melyek az engem meghatározó jegyek, és azt is tudnom kell, hogy ezek alapján hová tartozom, kikkel azonosulok.

Az *anyanyelv* nem szociolingvisztikai kategória. Ebben a magyar nyelv azt a szimbolikus, emocionális tartalmú értéket fejezi ki, amelyet a beszélő, a beszélő közösség tulajdonít saját nyelvének. Ez a szimbolikus érték fokozódik föl akkor,

1 Idézi Körmendy Kinga–Mázi Béla: MTud. 2005.2: 231.

2 In: Bitskey István–Fazakas Gergely Tamás szerk.: *Humanizmus, religio, identit, identitástudat. Tanulmányok a koraújkori Magyarország művelődéstörténetéről*. Studia Litteraria 45. Debrecen, 2007. 11.

ha a beszélő és a közösség döntő módon az adott nyelvben azonosítja önmagát, és különbözteti meg magát másoktól.

Az embernek alapvető joga, hogy meghatározza, és megvallja önazonosságát. Ebből is eredő joga a nyelvi jog, a nyelvhasználat és a nyelvválasztás szabadsága.

A címbeli kapcsolatteremtő és kötőszó megítélése sem egyértelmű. Abból kiindulva, hogy nyelv szerepe valóban eltérő lehet az egyes közösségek identitásában (még inkább az egyes emberekében), neves társadalomtudósok kétségbe vonják azt, hogy a kettőnek, a nyelvnek és az identitásnak, egyáltalán köze van egymáshoz. 2004 szeptemberében Kolozsváron, a 13. Élőnyelvi Konferencián Kontra Miklós mutatta be azt a kétféle paradigmát, amely ideologikusan, a többségi és a kisebbségi (hatalmi és alárendelt) csoportok érdekei szerint tagadja, vagy elismeri a nyelvnek ezt a szerepét. „Manapság sok társadalomtudós (pl. Blommaert 2001, May 2001, Pennycook 2001) azt a véleményét hangoztatja, hogy nincs lényeges kapcsolat az anyanyelv és az identitás között. Vannak, akik szerint az anyanyelv és egy második nyelv között csupán kis különbségek léteznek, melyek mennyiségi, nem minőségi, ezért az anyanyelv elvesztése, a nyelvcsere távolról sem akkora probléma, mint egyesek hiszik. Edwards (1984) például azt állítja, hogy a kisebbségek esetében a nyelv kommunikatív és szimbolikus értékei szétválaszthatók, s a szimbolikus értékek megmaradhatnak akkor is, ha a kommunikatívak hiányoznak.³ Ez a posztmodern, liberális paradigma a magyarországi szociológiai kutatásokban is jelen van, sőt az erdélyire is kisugárzik.⁴

Az azonosságtudatnak nincs általános, egységes és változatlan modellje. Különbözőféle jellegű identitások vannak, és az identitásnak magának is sokféle, ideológiailag eltérő értelmezése. A különbségek, amelyek mögött történelmi és az adott csoport helyzetéből fakadó okok állnak, abban mutatkoznak meg elsősorban, hogy az adott identitás szerkezetben, identitásmodellben melyik lehetséges tényezőnek van meghatározó jelentősége. Az európai identitások jelentős része az állampolgársághoz kapcsolódik, és ez nem csupán a nemzetállamok többségi polgárait jellemző, hanem a csoportok egyenlő státusára és viszonylagos autonómiájára épülő országok polgárait is (ilyen nem csupán a francia, a svájci, de a finn identitás is). A diaszpóraidentitásnak jelentős mértékben a tradíció a meghatározó eleme. A roma mozgalmak pl. a roma identitás újszerű megfogalmazásaira törekednek, és ezt a következőkben vélik megtalálni: közös hagyomány, történelem, specifikus roma életforma. Ezzel párhuzamosan kísérletek folynak a nyelvi revitalizációra, standardizációra, kodifikációra.

3 Nyelvi emberi jogi problémák. In: Benő Attila–Szilágyi N. Sándor szerk.: *Nyelvi közösségek – nyelvi jogok*. A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 3. Kolozsvár, 2006. 15.

4 Péntek János: A kisebbségi identitás dinamikája – más megközelítésben. *Kisebbségkutatás* 2001, 10: 15–20.

A jelenkori nemzeti mozgalmak, a baszk, a galíciai (galego), a katalán, az ír, a breton, mind igénylik a saját nyelvet, a nyelvi revitalizációval újjáteremtik az elfeledett anyanyelvet, megerősítik, megújítják veszélyeztetettnek érzett identitásukat. A mai sokféleség, az ebben megnyilvánuló folyamatok alapvető tendenciája: a kulturális, a nyelvi és az etnikai sokféleség megtartásának igénye a globalizációval és a dominanciára való törekvések ellen.

Ez a változatosság és változás a történelemben is benne volt. A Kárpát-medencei identitások néhány kora újkori típusát említett kongresszusi előadásában Bitskey István mutatta be. Európában a 16. századtól jelennek meg a magyar szempontjából is fontos, új identitásképző tényezők: fontossá válik a nyelv! A grammatikusok sorra „fedezik föl”, és írják le saját nyelveiket. A magyar tekintetében ebben volt úttörő 470 évvel ezelőtt, 1539. jún. 14-én Sárváron megjelent Grammatikájával Sylvester János.

Mi a helyzet ma a Kárpát-medence magyar közösségeiben?

Az elmúlt közel két évtizedben több szociológiai és szociolingvisztikai vizsgálat is folyt a Kárpát-medence magyar közösségeiben. Ezek a vizsgálatok több mint tíz olyan tényezőt tártak föl, amelyek jelen vannak az azonosságtudatban, háromnak-négynek pedig erős kötelékként meghatározó szerepe van (nyelv, kultúra, hagyomány, vallás). A Kárpát-medencei magyar identitás az országhatáron kívül nem kapcsolódhat az állampolgársághoz, már csak azért sem, mert az utódállamokban a kisebbségi közösségeknek alárendelt jogi státusuk van („másodrendű állampolgárok”). A tradíció fontos eleme ugyan ennek az identitásnak, mivel azonban a magyarok felekezetiileg még inkább megosztottak, mint állampolgárság tekintetében, ez a tradíció is – mint egyetlen közös elemhez – az anyanyelvhez kapcsolódik. Ebben a megosztottságban a közös nevező a magyar nyelv, amely annál is inkább betöltheti ezt az identifikáló szerepet, mivel areálisan beépült ugyan a közép-európai nagy régióba, alapvető elkülönítő sajátosságait mégis megtartotta.

Ez az oka tehát annak, hogy a Kárpát-medencei magyarok identitásában alap-tényező a nyelv. És ennek a következménye az, hogy több más néptől eltérően (zsidó, örmény, skót stb.) az ő körükben a nyelv feladása magyar identitásuk feladását is jelenti, egy másik nyelv egy új identitásba viszi el őket. Illúzióknak kell tehát tekinteni azt a véleményt, amely a nyelv nélkül is elképzelhetőnek tartja a magyar identitás megőrzését a kisebbségi közösségekben: a statisztika és a példák ennek az ellenkezőjét igazolják.

A Kárpát-medencei magyar nyelv és a környező nyelvek viszonyát alapvetően az határozza meg, hogy minden környező nyelv expanzióban van a funkcionálisan folyamatosan szűkülő, demográfiaileg és földrajzilag teret veszítő magyarral szemben. Ehhez járul az angol nyelvnek a globalizációval velejáró általános terjedése. A nyelvi expanzió eszközei egyebek mellett a diszkriminatív és

korlátozó jellegű nyelvtörvények is, amelyek egyrészt elbátortalanítják a beszélőt anyanyelve használatában, közvetve gyengítik identitástudatát, másrészt a veszélyeztetettség váltja ki folyamatosan a külső régiók magyarságának védekező identitását, amely természetes módon magasztalja föl az anyanyelvet.

A vallásnak mint a hagyomány fontos elemének, mint fontos értékek megjelenítőjének, valamint a személyesen és a gyülekezetekben gyakorolt hitéletnek szintén fontos szerepe van a magyar identitásban. Ennek mintegy „negatív” bizonyítéka, hogy „Az »elnemzetlenedés« mértékének eltérései nagyfokú meg egyezést mutatnak az »elvilágiasodásával«. A vallási (csakúgy mint a nemzeti) kötődés nélküliek aránya különösen magas Magyarországon (25,4%), Szlovákiában (15,9%), a Muravidéken (14,5%) és a Vajdaságban (7,7%). Ez az arány ugyanakkor az etnikai, vallási értékekhez kimagaslóan ragaszkodó erdélyiek és örvidékiek esetében még az 1%-ot sem éri el.”⁵

A vallás, a felekezeti hovatartozás markánsabban erősíti az identitást, ha annak éppen a nyelv révén etnikai jellege van (a protestáns egyházak elsősorban). Erdélyben a magyar identitás elkülönítésében általában fontos a keleti vagy a nyugati kereszténységhez tartozás. Bizonyára az egymáshoz kapcsolódó, egymást erősítő nyelvi és felekezeti kötődés az alapja annak, hogy olyan kisrégiókban, mint amilyenek például Erdélyben a Hunyad megyei honfoglaláskori települések (Lozsád, Rákosd, Alpestes, Hosdát) vagy Észak-Erdélyben Borberek, Óradna, az előrehaladott nyelvcsere-folyamatok ellenére ezeknek a „reliktum”-közösségeknek erős a magyar identitástudatuk. Moldvában, ahol a római katolikus egyház népegyházi jellege, a II. Vatikáni Zsinat előírásai alárendelődnek az általánosabb egyházpolitikai céloknak, és összefonódnak a román nemzetállam törekvéseivel, a magyar közösségek akarata ellenére az identitásban (és a mindennapi használatban) a nyelv háttérbe szorult, és a vallási hovatartozás vált meghatározóvá.⁶

„Identitáspluralizmus”?

Van az identitásoknak egy, az élővilág rendszertani szerveződéséhez hasonló hierarchiája. Vannak a helyi, lokális, etnikai csoportidentitások, ezekre épülnek a regionális identitások, aztán maga a (kulturális) nemzeti identitás, ezek fölött is

5 Erre nézve a részletes adatokat I. Kocsis Károly–Bottlik Zsolt–Tátrai Patrik, *Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régióiban (1989–2002)*. Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 2006. 23.

6 A nyelvhasználati jogok világi és egyházi szabályozásának elkülönülését korábban részletesebben elemeztem *A hitélet anyanyelvisége a mai Erdélyben* című tanulmányomban (*A nyelv ritkáló légköre. Szociolingvisztikai dolgozatok*. Kolozsvár, 2001. 184–193); I. még Szilágyi N. Sándor: *Nyelvi jogok, egyházi nyelvhasználat. A magyar nyelvű mise kérdése Moldvában* (a Benő Attila–Szilágyi N. Sándor szerk. kötetben: *Nyelvi közösségek – nyelvi jogok*. Kolozsvár, 2006. 323–328.

lehet pl. közép-európai vagy éppen európai identitás. A politikatudomány az előbbieket nevezi esszenciális identitásoknak, az utóbbiak végletes formáját hibrid, kozmopolita identitásoknak. Amint Jonathan Friedman megállapítja: a kulturális elitek kozmopoliták, kozmopolita az, aki a világgal azonosul a saját lokalitásával szemben.⁷

Ebben a hierarchiában középszinten, a faj élővilágbeli kategóriájához hasonlóan, a nemzet áll, fontos közös jegyével, a nyelvvel.⁸ Az alapidentitás tehát a nemzethez és a nyelvhez kapcsolódik, ezen belül – akár több szinten – lehet eljutni a lokális identitásokhoz, és minden lokális, regionális identitásnak megvan a maga nyelvváltozatbeli, nyelvjárási kifejeződése is.⁹ A nyelvjárásoknak is van tehát identitáskifejező, identitáserősítő szerepük: bennük még a nyilvánosságban sem az elkülönülést érezzük, hanem a változatosságban való összetartozást. Ezért a nyelvmegtartásnak mintegy feltétele a nyelvváltozatok használatának bátorítása, megőrzése.

Annak nincs semmiféle megalapozottsága, hogy az egyes identitásmodellek között valamilyen „fejlődési” sorrendet és ennek alapján értéksorrendet feltételezzünk, ti. hogy a fejlődés iránya az állampolgári identitás vagy éppen a világpolgári identitás volna, az identitásnélküliség a szekularizáció analógiájára. A korábbi történelmi időszak sikertelen példáit láthattuk a nemzeti fölé helyezett „jugoszláv” vagy a „szovjet” identításban. Ebből következik, hogy nem is lehetséges és nem is szükséges a Kárpát-medencei magyar identitás valamiféle „korszerűsítése”. Szükséges viszont azoknak az okoknak a felszámolása, amelyek miatt ez az identitás védekező jellegű.

Többféle értelemben szokás hivatkozni a kettős vagy akár a többes identításra, noha a szintagma belső, szemantikai ellentmondást tartalmaz: az identitás tudvalévőleg azonosságot, önazonosságot, az ehhez fűződő öntudatot jelenti. Az identitás elvileg kizárja a kettősséget. Ez részben mégis lehetséges úgy, hogy a fő identitástényezőket mint kötődéseket különítjük el, a részt emeljük az egész szintjére: beszélni lehet valakinek az állampolgári identitásáról, a nemzeti identitásáról, a felekezeti identitásáról stb. Ebben azonban minden esetben van egy domináns elem, az alapidentitás meghatározója.

Nem ritka az alapvető identitástényezők inkongruens szerveződése sem, és a kettős identitást inkább ehhez szokás kapcsolni. A kétnyelvűséggel foglalkozók jól tudják, hogy vannak olyan kétnyelvű beszélők, akiknek szimultán elsajátított két első nyelvük, „anyanyelvük” van, kettős kulturális kötődésük. Felnőtt korban

7 Indigenous Struggles and the Discreet Charm of the Bourgeoisie. *Journal of World-Systems Research* 5(2): 397.

8 Részben ebben gyökerezik az előző század első felében a *faj* és a *nemzet*, a *faj* és a *nép* fogalmának szándékos vagy szándéktalan keverése, pl. Szabó Dezsőnél.

9 Ez a hierarchikus szerveződés értelmetlenné teszi a különböző szintek szembeállítását, azt pl., hogy palóc *vagy* magyar, székely *vagy* magyar, csángó *vagy* magyar. A *vagy* helyett ilyen esetekben csak az *és*nek lehet értelme.

rendszerint az ilyen beszélők is kialakítják az eredetileg két első nyelvük, két kultúrájuk számukra természetes sorrendjét. Eldöntik, hogy ők kicsodák. Az identitástényezők inkongruenciája úgy is megjelenik, hogy azok nem a megszokott módon kapcsolódnak össze az egyéni identitásban: szlovák tudatú, magyar anyanyelvű (Szlovákiában), román tudatú és anyanyelvű református (Romániában) stb. Ezek átmeneti, instabil identitások, amelyek folyamatosan és természetesen végigkísérik a nyelvcsere, az identitásváltást.

Az „identitáspluralizmus” neves szerzőktől hangoztatott, részben idealizált eszméje tehát indokolatlanul egybefogja, és egybemossa az identitást és az ember sokféle egyéb kötődését. Az ember, minden ember, „paradigmatikus kötődései” sokfélék: vannak állampolgári jogai és kötelezettségei, hozzátartozik a nők vagy a férfiak csoportjához, helyi közösséghez, munkahelyi közösséghez, valamely egyházhoz, szakmai körhöz, korcsoporthoz, családjához stb. Ezek a kötődések kötelek is egyben, és egybefonódva vannak benne abban, amit identitástudatnak, önazonosságnak nevezünk. És ebben – az identitás jellegétől függően – egyik vagy másik kötelék válik meghatározóvá. Amikor identitásról beszélünk, rendszerint erre az alapvető kötődésre gondolunk: a Kárpát-medencében a közös nyelvet beszélők, a közös múltat vállalók és értékelők egymáshoz való ragaszkodására.

A nyelv megtartása és a nyelvcsere a kétnyelvűségben

Az identitás-megőrzés tehát elsősorban a nyelvben való megmaradást feltételezi. A magyar nyelvhez nem az a cél és érdek fűződik, hogy a beszélőik egynyelvűek maradjanak, hanem, hogy használhassák és megtarthassák anyanyelvüket (nem anyanyelvüket *is*, hanem elsősorban azt!). „A cél az – írta 1993-ban Ankerl Géza –, hogy az utódállamok magyarjai többségének biztosítva legyen, hogy életük java részét *anyanyelvükön* élhessék meg – munkában, közéletben, szórakozásban – anélkül, hogy életpályájuk megcsönkulna, előmenetelük csorbát szenvedne; s hogy ugyanez leszármazottaiknak is biztosíttassék, magyar nyelvű oktatással az óvodától a doktorátusig.”¹⁰

Nyelvi környezetétől függetlenül többnyire mindenki belátja a kétnyelvűséghez fűződő érdekeit. Ennek a kétnyelvűségnek azonban olyannak kell lennie, amelyben az anyanyelv dominál, egyaránt meg kellene lennie benne a magas szintű anyanyelvi kompetenciának (a regionális értékekkel!) és a magas szintű államnyelvi tudásnak. A magas szintű, hozzáadó (additív), anyanyelvdominanciájú kétnyelvűség jelenthetné a stabil kétnyelvűséget. Ha pedig megvalósul az a kétnyelvűség, amely magas szinten és eredményesen hasznosul a beszélő számára, még mindig alapvető feltétele a nyelvmegtartásnak a nyelv hasz-

10 Ankerl Géza: A Kárpát-medence nyelvterületeinek fenntartása. Nyugati példák és nemzetközi jogi eszközök. *Magyar Szemle* 1993, 2, 9: 906–919.

nálata és a nyelv áthagyományozásának (azaz oktatásának!) intézményes lehetősége.

A felcserélő kétnyelvűségben fontosabbá válik a második nyelv: használata, értékelése egyre inkább háttérbe szorítja az anyanyelvet. Az ebben közrejátszó tényezők közül meghatározó lehet a tannyelv-választás, a családi kétnyelvűség, a munkahelyi, a lakóhelyi környezet stb. Azt lehet állítani, hogy az alacsony szintű felcserélő kétnyelvűség, amelyben már a második nyelv dominál, az esetek többségében nyelvcseréhez vezet (ha másképpen nem, a második vagy a harmadik generációban bizonyosan). Most Erdélyben és általában a külső régiókban a magyar nyelv szimbolikus fölértékelődése és a pragmatikus, kommunikatív érték csökkenése tapasztalható (nyelvválasztásban, főképpen a tannyelv-választásban). A nyelvmegtartáshoz nem elég a szimbolikus érték: a nyelv nem önmagában, szimbolikusan nagy érték, hanem mindennapi használatában, eszközvoltában is.

Közömbösség és méltóság az identitás vállalásában

Visszatérve még záró gondolatként az identitáshoz kapcsolható jelzőkhöz: mint jeleztem, nem érzem indokoltnak annak *korszerű* vagy *konzervatív*, *maradi* minősítését. Kétségtelen azonban, hogy a történelmi előítéletektől és a helyzettől függően az identitás lehet *védekező*, amikor az embernek félnie kell nyelve használata és vállalt identitása miatt, félnie kell mások *agresszív* identitása miatt. És lehet az identitás *önigazoló*, és lehet *közömbös*.

Tudvalévő, hogy valamely társadalom demokratikus szellemének és gyakorlatának két pillére van: a szabadság és a felelősség, egyebek mellett az identitásválasztás szabadsága és az identitásvállalás felelőssége. A Kárpát-medence külső régióiban gyakran az identitásválasztás szabadsága sérül (pl. éppen a moldvai magyarok esetében), Magyarországon pedig nő azoknak a száma, akik semmilyen identitást nem vállalnak: ők lehetnek a „hibrid kozmopoliták”. Az előbbiekben már idézett könyvükben Kocsis Károly és szerzőtársai a hivatalos népszámlálások alapján állapítják meg, hogy 1980-tól 2001-2002-ig tíz évenként mintegy egy-egy millióval csökkent a Föld magyarjainak száma, nagyobb mértékben a külső régiókban, de meglepően magas arányban Magyarországon is. „A magyarországi magyarok lélekszám-csökkenésének a természetes fogyásnál ... is nagyobb mértéke annak volt köszönhető, hogy 570 ezer (feltehetően magyar származású, a népesség 5,6%-a) nem nyilatkozott nemzetiségéről. Ennek alapján kijelenthető, hogy a nemzeti öntudat a kárpát-medencei magyarok körében a magyarországiak esetében a leggyengébb, Erdélyben és Kárpátalján a legerősebb, ahol a magyarok településterületén 1% alatti az etnikai hovatartozásról nem nyilatkozók aránya.” Mintegy logikus folytatása lenne ennek az, hogy a következő népszámlálás Magyarországon már nem is tartaná fontosnak az etnikai hovatartozás megvallását.

A felelősséget említettem, az identitás ugyanis nem teljesen személyes ügy. Valamely identitás vállalásával vagy elutasításával az ember szolidaritást, sorsközösséget vállal vagy nem vállal a vele azonos identitásúak közösségével. Az elutasítás nem csupán közömbösséget jelez, hanem nagyfokú individualizmust is. És számolni kell azzal, aminek egyébként vannak jelei a magyarországi társadalomban, hogy az „identitásnélküliség” viszonyítási alappá válik, és hozzá képest a nemzettudat, a nemzeti identitás bármely formájának kinyilvánítása már nemzeti radikalizmusnak minősül. Talán ebbe a kontextusba kell elhelyeznem egyik akadémikus társunk megjegyzését is, amikor egy kötetlen beszélgetés keretében azt mondta, hogy minden kisebbségi magyar nacionalista. Ennek a nacionalizmusnak, ha valóban annak lehet nevezni, nincs más célja, mint a *méltósággal vállalt, vállalható identitás*. Makkai Sándor is elsősorban azért érezte elviselhetetlennek a kisebbségi létet már a harmincas években, mert az ellenkezik az emberi méltósággal. Aki azt mondja mostanában vigasztalásul és a figyelmet elterelő szándékkal, hogy Európában most mind kisebbségiek vagyunk, az nem tudja, hogy ez távolról sem statisztikai kérdés, hanem a méltóság vagy a megalázottság alternatívája. A méltósággal vállalható identitásnak pedig szerves része a méltósággal vállalt, értéként őrzött és emberi teljességünk tudatában használt anyanyelv is.